

ІННОВАЦІЙНІ ВІДОНІМНІ ПОХІДНІ: ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ Й СЕМАНТИКИ

Пономаренко В. Д., Новікова Є. Б.

ВСТУП

Власні назви становлять кількісно велику групу лексичного складу сучасної української мови. Ономастика як наука про оніми виокремила у 30-ті роки ХХ ст. і розвивається в руслі загальної лінгвістичної теорії. Специфіка вивчення власних імен полягає в тому, що ця частина словникового складу мови, лінгвістична за своєю природою, включає також історичний, географічний, соціологічний, літературознавчий та інші компоненти, дослідження яких можна простежити в історії лінгвістики. При цьому слід зазначити, що всі аспекти проблематики в цій сфері зберігають свою актуальність протягом багатьох сторіч.

Однією з проблем, яка дотепер залишається нерозв'язаною, є питання щодо семантики власного імені. Так, Ю. Гурська акцентує на давніх уявленнях про зв'язок власного імені із сутністю поіменованого. Саме така закономірність дає можливість оніму стати символом етносу, країни, згорнутим культурним текстом, що часто функціонує окремо від свого носія¹. Розв'язання питання ускладнюється самим поняттям «семантика власного імені», яке містить не лише лексичне значення, не лише вужчий смисл, що передбачає первинне мотивувальне значення, а також ширший – усю інформацію, яку несе онім². Власне ім'я починають розглядати як частину культури людини, нації, як носій культурно-історичної інформації. Цьому сприяє розвиток лінгвокультурології як однієї з наук антропологічної парадигми в лінгвістиці.

Ономастику традиційно поділяють на розділи згідно з категоріями об'єктів, які мають власні назви: антропоніміка вивчає

¹ Гурская Ю. А. Личное имя в когнитивном аспекте. Минск : Ротапринт БГПУ им. М. Танка, 1999. 16 с.

² Савич К., Сікорська З. Аббревіатури в українській літературній мові початку ХХІ століття. *Вісник Прикарпатського національного ун-ту: Філологія*. Ужгород, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 196–200.

імена людей, топоніміка – назви географічних об'єктів, зооніміка – клички тварин, астроніміка – назви окремих небесних тіл і т. ін. Власні назви можуть бути реаліонімами (назви об'єктів, які існують або існували) та міфонімами (назви видуманих об'єктів).

За лексико-граматичними ознаками власні назви протиставляються загальним, які позначають низку однотипних предметів і можуть стосуватись або одного предмета із сукупності, або всіх цих предметів. Часто виникає потреба, не називаючи уточнювальних ознак, виділити певний предмет із сукупності однотипних предметів незалежно від ситуації спілкування. У такому випадку предмет отримує окрему назву (ім'я), яким не може бути названий інший схожий предмет. Така назва є власною, тобто такою, що позначає індивідуальні назви осіб або предметів чи явищ, виокремлюючи їх із певних загальних категорій.

Власні назви можна зрозуміти лише через зв'язок з тими об'єктами, які вони називають. О. Суперанська вказує на такі основні визначальні ознаки власного імені: 1) назва надається індивідуальному об'єкту, а не класу об'єктів, які мають риси, характерні для всіх індивідів, що належать цьому класу; 2) названий за допомогою власної назви об'єкт завжди чітко визначений, відмежований і окреслений; 3) назва не пов'язана безпосередньо з поняттям і не має на рівні мови чіткої та однозначної конотації³.

Ю. Карпенко акцентує увагу на сутнісних та функційних відмінностях власних і загальних назв, указуючи на їхні мовні особливості. Дослідник не вважає достатнім тільки функційний підхід до розрізнення указаних груп лексики, зокрема беззастережне визнання за загальними іменами функції узагальнення (класифікації), а за власними – функції індивідуалізації. Крім цього, він стверджує, що функція – це не сутність, а лише її вияв, тобто функційні відмінності власних та загальних назв безсумнівні, але вони стосуються не узагальнення – індивідуалізації, а роз'єднання – об'єднання⁴.

Цієї ж точки зору дотримується й В. Бондалетов, який стверджує, що власні назви роз'єднують однорідні об'єкти, а загальні –

³ Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 7 с.

⁴ Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15. Київ. 2006. 47 с.

об'єднують⁵. Функція власної назви, на думку Ю. Карпенка, диференційна, а загальної – класифікаційна. Основний критерій поділу власних та загальних назв, стверджує автор, полягає в тому, що назва одного предмета є власною назвою, назва низки предметів – загальною. У мисленні загальному слову відповідає поняття, власному імені – уявлення. Дослідник доходить висновку⁶: власні назви виконують насамперед номінативну функцію – називають певні предмети, а загальні – семасіологічну, тобто вони не тільки називають, але й виражають поняття про предмет.

У праці «Русская ономастика» В. Бондалетов здійснює огляд основних теорій, що стосуються статусу власних назв у лінгвістиці. Основними є такі положення: 1) власні назви – це одиниці мови, які найчастіше виражаються словами і тому повинні розглядатися як окремий об'єкт мовознавства; 2) власні назви належать до номінативних, а не комунікативних одиниць мови і становлять у більшості мов світу клас конкретних іменників; 3) особливості власної назви помітні як на рівні мови – за їх детального розгляду, так і на рівні мовлення – у конкретних контекстах і ситуаціях; 4) власній назві властиві номінативна та диференційна функції. Другорядними є соціальна, емоційна, акумулятивна, дейктична, адресна, естетична, стилістична функції⁷.

Таким чином, власні назви – це одиниці мови й мовлення, які слугують для підкреслення конкретного називання окремих предметів дійсності, тому внаслідок такої спеціалізації вони мають певні особливості в значенні, граматичному оформленні та функціонуванні. Призначення загальної назви – висловлювати поняття про певний клас предметів і називати один або кілька конкретних предметів цього класу. Власна назва, виокремлюючи конкретний предмет, співвідносить його з класом однотипних або споріднених предметів. У загальної назви на першому плані – виділення предмета, на другому – співвіднесеність предмета з іншими. Загальна назва позначає поняття і факультативно називає конкретний предмет; для власної ж назви обов'язковим є називання

⁵ Бондалетов В.Д. Ономастика и социолінгвістика. *Антропонимика*. Москва : Наука, 1970. С. 17–23.

⁶ Карпенко Ю.А. Теоретические основания разграничения собственных и нарицательных имен. *Мовознавство*. 1975. № 4. С. 46–50.

⁷ Бондалетов В.Д. Ономастика и социолінгвістика. *Антропонимика*. Москва : Наука, 1970. С. 17–23.

конкретного предмета і факультативним – його понятійна співвіднесеність.

З огляду на семантичні та граматичні особливості власні назви в традиційному словотворенні не часто використовуються як твірні бази для деривації похідних одиниць, тобто виявляють меншу словотвірну активність порівняно з лексико-граматичним розрядом загальних назв. Як зазначає М. Бакіна, власні назви з погляду їхньої дериваційної спроможності на протигагу загальним відзначаються нестійкістю, недовговічністю та обмеженою продуктивністю. Однак починаючи з кінця ХХ ст., творення інноваційної лексики пов'язано з активізацією власних назв як твірної бази. Ці одиниці є виразниками найрізноманітніших екстралінгвальних характеристик, зокрема суспільних, економічних, психологічних та інших властивостей людини. Тому важливим завданням словотвору є вивчення, з одного боку, дериваційної спроможності цих унікальних за своєю природою одиниць, а з другого – з'ясування структурних, семантичних особливостей відонімних похідних, що є нині актуальним завданням дериватології.

1. Тематичні групи власних назв та їхні породжувальні властивості

В українському мовознавстві виокремився новий напрям дослідження похідних одиниць – відонімний словотвір, який, зокрема, зреалізовано в працях В. Горпинича, Т. Стасюк, Л. Рибачківської, О. Приймак, Д. Нестеренко, М. Навальної та ін. Учені обґрунтовують віднесення відонімних дериватів до окремої семантико-структурної групи, характеризують причини їхньої появи в різних стилях сучасної української мови, систематизують відонімні деривати залежно від способів і засобів творення, продуктивності окремих способів, з'ясовують функційну специфіку таких похідних. Як зазначено вище, власні назви є специфічними за своєю природою лінгвістичними одиницями, що називають конкретний об'єкт дійсності і співвідносять його з класом однотипних предметів, тому внаслідок такої спеціалізації мають певні особливості в значенні, граматичному оформленні та функціонуванні. Основними рисами онімів є індивідуалізація одиничного об'єкта, співвіднесеність із конкретним об'єктом, асоціативний характер називання.

Проаналізувавши фактичний матеріал, ми з'ясували що в продукуванні інноваційних одиниць беруть участь найрізноманітніші тематичні групи власних назв:

– імена та прізвища політичних діячів сучасності: *антикучмовець* ← *Кучма*; *клюївщина* ← *Клюїв*, *піскуніада* ← *Піскун*, *симонкіана* ← *Симоненко*, *януковичеман* ← *Янукович* та ін.;

– прізвища зарубіжних політичних діячів: *саркозист* ← *Саркозі*, *обамівський* ← *Обама*, *гамільтоніанець* ← *Гамільтон* і т. ін.;

– прізвища радянських політичних діячів: *брежневіана* ← *Брежнев*, *кушнарєвщина* ← *Кушнарєв*, *засядківець* ← *Засядько* і т. ін.;

– прізвища вітчизняних письменників: *лукашіана* ← *Лукаш*, *околітеничина* ← *Н. Околітенко*, *подерев'яниця* ← *Дерев'янський*, *андруховичезнавець* ← *Андрухович*, *бузиноїд* ← *О. Бузина* і т. ін.;

– прізвища зарубіжних письменників: *булгакіана* ← *Булгаков*, *денбраунівство* ← *Ден Браун*, *гомерогоголь* ← *Гомер та Гоголь* і т. ін.;

– назви громадських організацій, партій: *псевдоопора* ← «*Опора*», *вічани* ← «*Віче України*», *зекомандівець* ← «*ЗЕ команда*» і т. ін.;

– назви країн: *іспаноголландія* ← *Іспанія, Голландія*;

– складноскорочені власні назви: *есендобачення* ← *СНД*, *маупізм* ← *МАУП*, *ХАМАСтан* ← *ХАМАС*, *безНАТОвець* ← *НАТО*, *даївець* ← *ДАІ* та ін.;

– назви установ: *альфівець* ← «*Альфа*», *беркутята* ← «*Беркут*» тощо;

– назви торговельних мереж: *макдоналізація* ← «*Макдональдс*», *світочівець* ← «*Світоч*», *рошенівець* ← «*Рошен*» і т. ін.;

– назви територіальних комплексів, просторових понять, географічних об'єктів: *одонечнення* ← *Донецьк*, *примайдання* ← *Майдан*, *причервономор'я* ← *Червоне море*, *євразизм* ← *Євразія*, *колумбійка* ← *Колумбія*, *перелісабонити* ← *Лісабон* і т. ін.;

– назви героїв фільмів: *бондоманія* ← *Джеймс Бонд*, *поттеріана* ← *Гаррі Поттер*, *штірліціада* ← *Штірліц* і т. ін.;

– назви історичних подій: *майданізація* ← «*Майдан*», *магдебургія* ← *Магдебурзьке право*, *голокостя* ← *Голокост* та ін.;

– імена історичних персонажів: *кармалюкознавець* ← *Кармалюк*;

– релігійні назви: *діонісолуб* ← *Діоніс*;

- назви міфологічних героїв: *парсіфальщина* ← *Парсіфаль*, *фемідник* ← *Феміда*, *мефістофелик* ← *Мефістофель* і т. ін.;
- імена представників королівської влади: *діаноманія* ← *Діана*, *катономанія* ← *Катерина II* і т. ін.;
- імена зарубіжних учених: *нобелефія* ← *Нобель*;
- імена відомих виконавців: *поплавщина* ← *Поплавський*, *сердючкоманія* ← *Сердючка*, *пономарьовець* ← *Пономарьов*;
- музичні гурти: *міражівець* ← «*Міраж*», *екс-віагра* ← «*Віагра*» і т. ін.;
- прізвиська спортсменів, тренерів: *блехнізм* ← *Блехін*, *валуєщина* ← *Валуєв*, *шумахерівщина* ← *Шумахер*, *кержаковщина* ← *Кержаков* і т. ін.;
- назви почесних нагород: *антиоскар* ← «*Оскар*».

Як показує аналіз мовного матеріалу, найбільшу продуктивність у творенні інноваційної лексики виявляють імена та прізвиська політичних діячів (як сучасності, так і минулих років), вони виступають твірною базою для багатьох похідних. Наприклад, від прізвиська другого Президента України *Леоніда Кучми* утворено понад 20-ти дериватів: *кучмак*, *кучманіст*, *кучманоїд*, *кучмівець*, *кучмівський* (*антикучмівський*, *протикучмівський*, *пізньокучмівський*, *по-кучмівськи*, *докучмівський*, *післякучмівський*, *посткучмівський*), *кучмівщина*, *кучмізація*, *кучмогейт*, *кучмовіз*, *кучмоїд*, *кучмознавство*, *кучмоєкономіка*, *кучмування*, *декучмізація*.

Високою словотвірною активністю відзначається також прізвисько передостаннього Президента України *Порошенка*: *порошенківець*, *порошенківець*, *порошенківщина*, *порошенкізація*, *порошенкофіл*, *порошенкофоб*, *порошенківський*, *порошенкогейт*, *по-порошенківськи*, *антипорошенківський*, *пропорошенківський*.

Меншу кількість дериватів фіксуємо від прізвиськ інших політиків початку ХХІ ст.: *Азаров* ← *азаровщина*, *анти-Азаров*, *антиазарівський*, *януковиче-азарівський*, *доазарівський*, *азарівець*, *азірувати*, *по-азаровськи*, *азарівкознавець*; *Луценко* ← *луценківський*, *луценківець*, *Луцик*, *антилуценківський*, *по-луценківськи*, *екс-луценківець*.

Твірною базою для відонімних похідних виступають не лише імена та прізвиська політиків, а й відомих письменників, зокрема: *Франко* ← *франкознавство*, *франкознавець*, *франколюб*, *франкіана*, *післяфранківський*, *по-франківськи*, *антифранківський*; *Шевченко* ← *шевченкознавство*, *шевченкознавець*, *шевченкознавчий*,

шевченколюб, шевченкоман, шевченкоподібний, шевченкофоб, шевченкіана, шевченківський, антишевченківський, дошевченківський, післяшевченківський; а також літературних героїв, зокрема: Поттер ← антипоттер, поттеріада, поттерієвський, поттероман, поттероманія, поттерознавець, гарріпоттерієвський, антипоттерієвський, поттерознавець; Дон Кіхот ← донкіхотівський, по-донкіхотськи, антидонкіхотівський; а також назв партій, громадських організацій: Свобода ← свободівець, досвободівський, свободівський, антисвободівець, свободівсько-укропівський.

Високим дериваційним потенціалом володіють також власні складноскорочені назви різного типу. Незважаючи на те, що такі одиниці мають специфічну структуру, сполучувальні можливості твірних баз дають змогу породжувати як іменники-конкретні назви, так і субстантиви з абстрактним значенням. Безперечно, словотвірна семантика таких похідних ґрунтується на значенні багатоструктурного твірного, тому обов'язковим є розуміння значення аббревіатури (*ГУАМність* ← «*ГУАМ*») (Організація за демократичний і економічний розвиток, створена Грузією, Україною, Азербайджаном, Молдовою), *ЖЖист* ← *ЖЖ* («Живий Журнал», блог-платформа для ведення онлайн-щоденника), *КВУшник* ← *КВУ* (Комітет виборців України), *УПівець* ← *УП* (Українська правда – українське інтернет-видання), *ударист* ← «*Удар*» (Український демократичний альянс за реформи Віталія Кличка). Цікавим є той факт, що високі валентнісні можливості мають твірні аббревіатури, які належать до ініціального типу (акроніми), утворені на основі складання початкових звуків мотивувальних слів (звуковий різновид).

Переважно відонімні інноваційні похідні утворюються від прізвищ, хоча фіксуємо й одиниці, які постали на базі імен (*лесезнавець* ← *Леся Українка*) або одночасного поєднання прізвища та імені (*лінокостенківець* ← *Ліна Костенко*, *денбраунівство* ← *Ден Браун*).

Особливістю твірних баз, що позначають назви громадських організацій, партій, є те, що під час продукування похідних відбувається усічення одного з елементів складеної власної назви (*вічани* ← «*Віче України*», *садовенятко* ← «*Місто-Сад*»), *веймарець* ← *Веймарський трикутник* (група, призначена для співробітництва, до якої ввійшли Польща, Германия, Франція).

Подекуди розумінню значення інновації заважає те, що під час її творення залучаються омонімічні мотивувальні основи, наприклад: *пандурист* ← *Пандури*. І лише контекст допомагає зрозуміти, що під час продукування вказаного деривата залучена одиниця, що має значення «найменування поліцейських у Сербії, Угорщині».

Отже, високою дериваційною активністю характеризуються твірні бази, що позначають прізвища відомих політиків, громадських діячів, письменників, називають партії, угруповання, установи, які є популярними в суспільстві й відіграють важливу роль у житті українців. Однак слід констатувати, що відонімні деривати виникають на потребу часу, здебільшого є оказіональним явищем, оскільки переважно мають позамовний характер мотивації. Потенційно будь-яка власна назва може стати твірною базою для будь-якого лексико-граматичного розряду слів, оскільки оніми відзначаються значною дериваційною спроможністю.

2. Способи й засоби творення інноваційних відонімних похідних

Як засвідчує аналіз відонімних інноваційних дериватів, найпродуктивнішим способом творення цих похідних є **суфіксальний**.

Найвищу активність виявляють, зокрема, суфікси: **-ськ-(ий)** (*гітлерівський*), **-ець/-івець/-овець** (*поділець*), **-щин-** (*морозівщина*), **-ист/-іст** (*денбрауніст*), **-ізм/-изм** (*кучмізм*), **-фоб/-філ** (*нобелефоб*), **-фобі-(я)** (*нобелефобія*), а також суфіксоїд **-манія** (*байруманія*). До непродуктивних відносимо суфікс **-ник** (*кучМоменклатурник*), суфіксоїди **-люб** (*франколюб*), **-ленд** (*поттероленд*), **-гейт** (*лазаргейт*).

Найбільш продуктивним формантом у межах продукування відносних прикметників є суфікс **-ськ-**, який має значення «*відносна ознака за значенням мотивувальної основи*». Від прізвищ відомих державних, політичних, культурних та громадських діячів, назв партій та організацій постало багато відносних прикметників, утворених саме за допомогою цього суфікса. Так, наприклад, під час президенства В. Януковича став популярним прикметник *януковичівський*, а з приходом до влади інших політиків, діячів культури з'явилися нові одиниці, зокрема: *порошенківський*, *путінський*, *обамівський*, *юценківський*, *кумівський*, *тетчерівський*, *богатирьовський*, *тимошенківський*, *луценківський*, *ляшківський*, *свободівський*, *опорівський*, *батьківщинський*, *пономарьовський*, *вакарчуковський*, *кличківський*, *лукашенківський*, *бушівський*,

яценюківський, пионківський, азарівський, пінчуківський, ударівський, бютівський. Від імен відомих поетів та прозаїків утворилися новації на зразок шевченківський, франківський, бузинівський, параджанівський, довженківський, пушкінський, від прізвищ популярних спортсменів, назв клубів – блохінський, фулхемівський (англійський футбольний клуб), динамівський, шахтарівський. Здебільшого процес творення таких інновацій супроводжується нарощенням елемента **-ів**.

Суфіксальний спосіб творення є продуктивним також і для інноваційних іменників. Найбільшу активність виявляють суфіксальні форманти **-ець/-івець/-овець** із загальним словотвірним значенням **«особа чоловічої статі за значенням мотивувального іменника»**:

1) послідовник, прибічник або прихильник кого-небудь: порошенківець, яценюківець, тимошенківець, пінчуківець, турчиновець, захарченківець, омельченківець, литвинівець, луценківець, ахметовець, януковичівецьобамівець, кравчуківець, морозівець, симоненківець, ющенківець, бальзаківець, шевченківець, франківець, валуєвець, пономарьовець, боделанівець, фаріонівець, наполеонівець та ін., наприклад: *Відомий російський актор театру та кіно зізнався, що він «путінець»* [Преса України, 13.09.2015 р.]; *Кличківець тягне Азарова до суду за недобір слів* [Експрес новини, 28.05.2013 р.]. У поодиноких випадках формант **-ець/-анець** додається до імені людини: *юліанець* (прибічник Юлії Тимошенко), *арсеніанець* (прибічник Арсенія Яценюка).

2) особа за належністю до організації, закладу, партії, політичного угруповання, мистецького напрямку, газети чи журналу, телеканалу, спортивного товариства, банку, підприємства, фабрики: радикалівець, опорівець, свободівець, батьківщинець, самопомічовець, відродженець, регіоналець, ударівець, океанівець (учасник гурту «Океан Ельзи»), інтерівець (особа, пов'язана з телеканалом «Inter»), фулхемівець (особа, пов'язана з «Фулхемом» (англійський футбольний клуб)), спартаківець, фейсбуківець (особа-користувач Фейсбуку (соціальна мережа)), світочівець (особа, пов'язана з фабрикою «Світоч»), рошенівець, авалівець. Наприклад: *Свободівець Мірошниченко озвучив свою версію скандалу з экс-дружиною* [ТСН вражає, 08.11.2015 р.]; *Захід пройшов за підтримки Благодійного фонду Петра Порошенка, то ж сам «рошенівець» із сім'єю прийшов подивитися на «Лускунчика»* [Bilshe.com, 14.01.2014 р.]; *Андрій*

Ярмоленко: «Я – стовідсотковий динамівець!» [ФК Динамо Київ, 16.10.2015 р.].

Значення істоти жіночої статі з указаним частковим словотвірним значенням реалізується здебільшого за допомогою форманта **-к/івк(а)**: *свободівка, тимошенківка, ударівка (УДАРівка), нунсівка (НУНСівка)*.

Деривація вказаних відонімних похідних супроводжується також морфологічною зміною – нарощенням. Крім словотвірного елемента **-ів/-ов**, використовується прокладка **-ан/-іан**. Продуктування мотивованого *коломоєць* характеризується усиченням твірної основи (-ськ-), а для прикметникового похідного *коломоєцький* властивим є накладання суфіксальної морфеми на кінцеві приголосні основ.

Значну групу становлять іменники з формантом **-іст/-ист**, що також є носієм словотвірного значення «*особа, яка виступає прибічником, послідовником когось*». Ці одиниці перебувають у синонімічних стосунках із похідними, в структурі яких наявний суфікс *-ець/-івець/-овець*. Наприклад: *кучміст, юценкіст, ляшкіст, горбачовіст, сталініст, кравчукіст, медведчукіст, лукашист, бушист, мадурист* (особа-прибічник президент Венесуели Н. Мадуро), *чавесист* (особа-прихильник, послідовник президент Венесуели У. Чавеса), *баасист* (прихильник іракської політичної партії «Баас»), *путініст* (особа-прибічник президента Росії В. Путіна): *Путініст Міхалков образився, що його не пускають в Україну* [Погляд, 31.09.2015 р.].

Менш активним у формуванні похідних від власних назв є суфікс **-ник**, який утворює іменники зі значенням «*особа, що характеризується ознакою, названою мотивувальним словом*». Похідні називають осіб за належністю до політичного напрямку: *ударник* (особа-член політичної партії «Удар»), *регіональнік* (особа-член політичної партії «Партія Регіонів»), *батьківщинник* (особа-член політичної партії «Батьківщина»), *народник* (особа-член української політичної партії «Народна Партія») та інші.

Продуктивними є словотвірний тип субстантивів, утворених від прізвищ відомих державних та зарубіжних політиків, культурних митців за допомогою суфікса **-щин(а)/(-івщин(а))**. Інновації мають значення «*суспільне явище або сукупність певних рис чи ознак, що мають зв'язок з конкретною людиною – державним діячем, партійним лідером тощо*». Наприклад: *кучмівщина, юценківщина, януковичівщина, тимошенківщина, ахметівщина, тягнибоківщина,*

боделанівщина, ківаловщина, порошенківщина, лукашенківщина, мешковщина, кірєєвщина, кернесівщина, горбачовщина, кравчуківщина, омельченківщина, могильовщина, яценюківщина.

Слід сказати, що деякі із цих новацій реалізують вторинне збірне значення: *«Французькі актори і режисери ставили головним Жерара Депардье і видвигались у місцевий мінкульт вимагати квот американщини»* [Вісті Барвінківщини, 2 червня 1995 р.]. У цьому разі мотивувальним є не антропонім, а топонім (або ж можемо говорити про подвійну мотивацію, оскільки можливим є співвіднесення деривата з відтопонімним прикметником).

Більшість похідних словотвірного типу із суфіксом **-аці-(я)/-ізаці-(я)/-изаці-(я)**, утворених від прізвищ відомих людей, має значення опредметненої дії. Називаючи соціальні процеси, пов'язані зі зміною суспільного ладу, позначають процес виконання дії особою, названою мотивувальним словом – власною назвою: *порошенкізація, путінізація, юценкізація, кучмізація, фірташизація, меркелізація, берлусконізація, лукашенкізація, тимошенкізація, тетчеризація, кравчукізація, бонапартизація, уебберизація, санчозація*, наприклад: *«Відбувається санчозація Дон Кіхота й кіхотизація Санчо Панси»* [Мігель де Сервантес «Дон Кіхот»]; *«Легендарний композитор і мультиміліонер Ендрю Ллойд Уеббер здійснив небачену покупку... Жителі Вест-Енда довірилися тотальній «уебберизації» – мюзиклів у маестро достатньо для використання всіх його нових володінь»* [Червона Зоря, січень 2006 р.]. Особливістю таких дериватів є те, що вони характеризуються множинною мотивацією, оскільки, позначаючи опредметнену дію, можуть кваліфікуватися як віддієслівні іменники. З огляду на те, що дієслівна ланка пропущена, можемо говорити про черезступеневе словотворення, що є доволі продуктивним незувальним способом деривації інноваційної лексики (незувальні способи продукування відонімних похідних, зокрема субституція, контамінація, черезкрокове словотворення, графодеривація тощо, є предметом дослідження іншої розвідки авторів).

Активність виявляють також похідні на позначення абстрактних ознак, утворені за допомогою суфікса **-изм/-ізм**, який є носієм словотвірного значення *«наслідування ідей або поглядів особи, названої мотивувальним іменем»*. Переважно це похідні, що постали від імен політичних та культурних діячів: *кучмізм, бушизм, путінізм, тетчеризм, лукашизм, кустурицизм, тарантизм, вудіаленізм, евіадизм, зюганізм та інші*, наприклад: *«Поговоримо*

про житлово-комунальну реформу. Раніше був «гайдаризм», і у людей відібрали гроші. Зараз багато хто думає, що наступив «нємцєвізм» і за ці крани, що постійно протікають...треба дуже багато платити» [АіФ, 2003, № 24].

Як показує аналіз фактичного матеріалу, словотвірна модель на **-изм/-ізм** розвивається, свідченням чого є творення нових слів від інших твірних основ, зокрема найменувань партій: «*«Єдиноросізм» з федеральним обличчям – це завтра вже «Єдина Росія» на своїх зборах віднайде «єдинопочаток» [Руська Правда, 27.11.2004 р.]; етнонімів: «Поєднуючи ісламізм з пуштунтмом, таліби, незважаючи на твердження їхніх суперників, не є експансіоністами» [Руська Правда, 11.06.1997 р.]; ергонімів: «Міжнародний фераризм заповонив...» [«ТСН вражає», 28.03.2004 р.]; топонімів: «Буде також і націоналізм...і, якби легше сказати, «тяжкий антипітеризм», але це вже зовсім очевидно» [Русская Правда, 26.05.2005 р.]».*

Серед аналізованих похідних фіксуємо одиниці, утворені за допомогою суфіксоїдів. Під суфіксоїдом зазвичай розуміють кореневі морфеми, які використовуються у функції суфіксів і займають у слові їхню позицію. На думку Є. Карпіловської, суфіксоїди – це «компоненти післякореневої частини простих непохідних слів з подільними основами, що мають власне значення і займають кінцеву позицію»⁸.

Невелику за обсягом групу становлять похідні від власних назв, які утворюються за допомогою суфіксоїдів **-фоб-** зі значенням «той, хто боїться кого-, чого-небудь, не любить або не терпить когось чи щось»: *путінофоб, тимошенкофоб, шевченкофоб; -фобі(я)-* означає «страх перед кимось або неприязнь до когось»: *тимошенкофобія, шевченкофобія; -філ-* та *-люб-*, які є синонімічними: «великий любитель, пристрасний прихильник кого-небудь»: *путінофіл, порошенкофіл, юценкофіл, тимошенкофіл; -ман, -мані(я),* що позначають певний стан, який виявляється в надмірному захопленні кимось або чимось: *шекспіроман, шевченкоман, Діаноманія, параджаноманія, Катериноманія, байруманія.* Зазвичай об'єктом болісної пристрасті є конкретні люди, частіше за все це соціально значимі особи – політики,

⁸ Карпіловська Є.А. Тенденції розвитку сучасного українського лексику : чинники стабілізації інновацій. *Українська мова.* 2007. № 4. С. 3–15; 2008. № 1. С. 24–35.

популярні актори, письменники і навіть літературні герої: *кевіноманія* – захоплення Кевіном Костнером, актором, *«поттероманія»* – Гаррі Поттером; *Хоча «Код да Вінчі» ніяк не можна віднести до книжних новинок цього року, пік брауноманії у нашій країні прийшовся приблизно на 2005-й рік* [«Щоденник поета», грудень 2005 р.].

Окрему групу формують похідні, які позначають певні суспільні скандальні події в країні та пов'язані з назвами представників найвищого державного керівництва, утворені за допомогою суфіксоїда **-гейт** (з англійської – масштабний скандал навколо чогось чи когось, який отримав великий розголос): *Порошенкогейт, Щербаньгейт, Обамагейт, Ляшкогейт, Тимошенкогейт, Яценюкгейт, Кононенкогейт, Кривопішингейт, Кличкогейт, Ширакгейт, Фірташогейт, Гонгадзегейт, Кучмогейт, Морозгейт*, наприклад: *«І до весілля, і після було у принца Уельського чарівне захоплення – дама Камілла Паркер... Чи настане для принца та його корони «Каміллагейт»?»* [«Daily», 12 жовтня 2006 р.].

Набуває також поширення в сучасному словотвірному процесі суфікс латинського походження **-іан(а)**, що має значення збірності (*брежневіана, симонкіана, булгакіана*), а також суфікс грецько-латинсько-французького походження **-ад/-іад(а)**, що реалізує тотожну семантику (*арсеніада, штірліціада, блохінада, піскунада*).

Префіксальний спосіб є другим за продуктивністю творення інноваційних одиниць. Найактивнішим виступає префікс **анти-** зі значенням *«протилежності, заперечення, протиставлення, протидії, відмінності ознак, спрямування проти того, що позначено твірною основою»*, який перебуває в синонімічних відношеннях із префіксами **проти-, контр-, не-, без-**.

Інноваційні прикметники, твірною базою яких є переважно антропоніми, утворилися за допомогою префікса **анти-**, який приєднується до прикметникової основи з суфіксом **-ськ-**: *антикличківський, антиянуковичівський, антимагнітський, антияценюківський, антимельченківський, антикернесівський, антикукобівський, антидукашенківський, антибушівський, античавесівський, антиударівський, антиб'ютівський, антирошенівський, антишевченківський, антифранківський, антидинамівський, антишахтарський, антисимоненківський, антиморозівський*. Словотвірна семантика наведених інновацій уможливорює також інший напрям мотивації – відсубстантивний.

У цьому разі будемо говорити про конфіксальний спосіб творення таких одиниць.

Активно використовуються префіксальні новотвори з компонентом **анти-** авторами теле-, радіоматеріалів та інтернет-видань, оскільки такі деривати в ЗМІ, зокрема заголовках газет, журналів, актуалізують увагу, інтригують. Наприклад: *Чи підтримують на Україні антисталінську політику?* [«ТСН» вражає].

Меншу чисельність складають похідні з префіксом **анти-**, що додається до іменникових основ – прізвищ політичних та культурних діячів: *антиобама, антиазаров, антипорошенко, антиянукович, антишекспір, антиромео, антипоттер, антишимошенко*, наприклад: *Антипоттер як інструкція використання чарівної палички* [режим доступу: http://www.chaskor.ru/article/antipotter_8677].

У мові ЗМІ фіксуємо групу відомітих похідних, утворених за допомогою префікса **екс-** зі значенням «колишньої ознаки», що додається до іменникових основ: *екс-віагра* (колишня Віагра (музичний гурт «ВІА-гра»)), *екс-океанівець* (колишній океанівець, учасник гурту «Океан Ельзи»), *екс-динамівець* (колишній гравець футбольного клубу «Динамо»), *екс-луценківець*; префікса **нео-** зі значенням «нової ознаки»: *неосталініст, неокурбасівець*, наприклад: *Під згаданим вище матеріалом В. Голубєва якийсь неосталініст лишив коментар* [Репортер OGO.ua, 05.04.2013 р.].

Виявлений нами препозиційний елемент **лже-** кваліфікуємо як префіксоїд, оскільки він у похідному набуває службової функції, реалізуючи семантику несправжності ознаки): *Лжебузина (Таким мовним коливанням підвладний і Лжебузина, чий перехід на українську в критичний момент був пояснений автором лише одноразово й наприкінці повісті)* [ЛітАкцент, 08.10.2013 р.]. Схоже значення має також префіксоїд псевдо- (*псевдоопера*).

Префіксально-суфіксальний спосіб є третім за продуктивністю способом творення похідних слів з вершинами-онімами (конфікси **пост-...-ськ-, після-...-ськ-, до-...-ськ-**).

Похідні словотвірного типу з конфіксом **пост-...-ськ-** позначають явища, що відбулися після історичних, культурних або економічних подій: Наприклад: *Наступне, чого добився Путін, – розколу політичного класу вже постянуковичівської України* [УП, 31.08.2012 р.]. Твірною базою для похідних із конфіксом **пост-...-ськ-** є різні за значенням власні назви: *посткучмівський,*

постянуковичівський, посттимошенківський, посттетчерівський, постбальзаківський, постбрандовський, посткварцянівський, посткравчуківський, постюценківський, наприклад: До його особи її повертається увага американських учених, які прогнозують розвиток подій в Україні в постюценківській фазі її розвитку [Вісті, 11.07.2009 р.]; Пані Лідія все ближче наближається до віку, який у жінок прийнято визначати як «постбальзаківський» [Вісті, 27.12.2009 р.]. Словотвірний тип із конфіксом **після-...-ськ-**, який має значення «такий, що настав, відбувся пізніше чогось», частіше використовується під час творення прикметників. Твірною базою виступають приименниково-іменникові конструкції. При цьому іменник (назва особи, з іменем якої здебільшого пов'язується певна епоха) має форму родового відмінка. За такої іменникової мотивації деривати отримують префіксально-суфіксальне оформлення, наприклад: післякучмівський, післяпетрівський, післяянуковичівський: Так само важко уявити практичне призначення Міжгір'я в післяянуковичівській час [Zaxid.net, 26.04.2012 р.]. Рідше трапляються прикметники з часовою семантикою, утворені за допомогою конфікса **до-...-ськ-**, зі значенням «який передує чомусь»: дотимошенківський, докучмівський, доянуковичівський, доазарівський, доюценківський. Наприклад: Я отримав документи, в яких замість вулиці Мазепи фігурує вулиця Січневого повстання, як у старі, доюценківські часи [МеМи, 12.03.2010 р.].

Меншу активність виявляє конфікс **при-...-йї**, що реалізує в іменникових і прикметникових дериватах значення близькості до чогось (примайдання, причервономор'я). За допомогою конфікса **без-...-ець/овець** утворюється відонімний дериват *беззатовець* (відсутність чогось, названого мотивувальним словом).

Композитне словотворення загалом спричинене законом мовної економії, оскільки внаслідок нього виникає складне за структурою слово, що поєднує значення кількох компонентів. Специфічною ознакою композитного словотворення, як ми знаємо, є наявність інтерфіксів, зокрема **-о-**, **-е-**. У межах аналізованих похідних саме такий спосіб є найпродуктивнішим (це стосується як деривації іменників, так і прикметників), наприклад: Гомерогоголь, пізньокучмівський, україноазарівський, Ленінопад, Кернесодобкін тощо.

Особливістю аналізованих одиниць є те, що їхня словотвірна семантика ґрунтується на значенні кількох структурних елементів, характер поєднання яких упливає на процес деривації інноваційних

комполітив. З огляду на це виділяємо одиниці, що постали на основі сурядного зв'язку рівноправних твірних компонентів: *путінсько-януковичівський* (ознака, що стосується однаковою мірою і Путіна, і Януковича), *Турчиновояценюк* (особа, що поєднує риси і Турчинова, і Яценюка), *Кернесодобкін* (особа, яка поєднує ознаки Г. Кернеса і М. Добкіна, очільників Харкова і Харківської області), а також складні слова, що демонструють залежність, підрядність зв'язку смислових компонентів: *києводинамівець* (київське «Динамо»), *нашоукраїнець* (член партії «Наша Україна»), *Віталькореготуха* (реготуха із серіалу «Віталька»), *Віталькосеріал* (серіал про Вітальку). Складні лексеми можуть утворюватися на основі іменниково-прикметникового словосполучення (*києводинамівець*), іменниково-іменникового словосполучення (*Віталькосеріал – серіал про Вітальку*; *кучмоекноміка – економіка за Кучми*), поєднання прислівника з іменником (*пізньокучмівський*), одним із компонентів може бути запозичене слово (*Довженколенд, Бандерсіті, Бандерштадт, Кучмостан*).

Як засвідчує аналіз фактичного матеріалу, складна одиниця може виникати внаслідок поєднання навіть трьох компонентів (*кучмівсько-медведчуківсько-януковичівський*). Якщо прізвище закінчується на -ко, то єднальний голосний відсутній, його функції перебирає на себе закінчення (*порошенко-гройсманівський, порохенко-путінський, порохенко-аваківський*). У наведених прикладах, як бачимо, перший компонент повторюється, що свідчить про продуктивність цієї моделі, а отже, і про популярність політичного діяча, який носить це прізвище. Структурно композит може співвідноситися навіть з ім'ям та прізвищем політичних діячів, письменників тощо (*гарріпоттерівський, максиміліановолошинці, донкіхотівський*).

За аналогією до загальних назв відонімні деривати можуть продукуватися на основі структурного елемента **-кратія** (влада, панування, сила), що додається до власної назви – прізвища політичного діяча: *кучмократія, путінократія*. Складниками у творенні похідних можуть бути: **-пад**: *Ленінопад* (падіння пам'ятника Леніну); *Подвійний «ленінопад»*. *Пам'ятники вождю пролетаріату упали на сході* [«ТСН вражає», 17.05.2015 р.]; **-штадт**: *До дня народження Бандери у Волині з'явилося місто Бандерштадт* [«ТСН вражає», 08.08.2009 р.]; **-сімі** (англ. «city» – місто) тощо: *Назви ти місто хоч Забурбелівка, Тугодумськ або*

Бандерсіті, але поки всім керують недоумки – легше жити не буде [«ТСН вражає», 17.04.2015 р.].

Щодо словотвірних особливостей досліджуваних одиниць, то найчастіше вони становлять складносуфіксальні композити, які демонструють одночасне додавання до складної твірної бази словотвірних елементів, зокрема суфіксів **-ськ-**, **-ець**, **нульового** (*українсько-азарівський, єдиноцентрівець, депешмодівець, народнорухівець, лєнінопад*). І лише незначна група лексем утворена на основі чистого основоскладання (*Іспаноголландія, Гомерогоголь*).

Для деяких інноваційних одиниць властивою є подвійна мотивація і, відповідно, множинність словотвірної структури. Так, лексему *фрейдомарксизм* можна кваліфікувати, по-перше, як одиницю, що постала на основі поєднання твірних баз і одночасного додавання суфікса (*Фрейд і Маркс + -изм-*), а по-друге, як дериват, що виник унаслідок чистого основоскладання (*фрейдизм і марксизм*).

ВИСНОВКИ

Дібраний фактичний матеріал засвідчив, що найбільшу групу новацій становлять іменники, творення яких зумовлене потребою номінації осіб, предметів, явищ від найменувань керівників впливових партій, урядовців, відомих політиків, громадських і релігійних діячів. Провідними способами творення похідних у межах аналізованого матеріалу є суфіксальний та префіксальний, а потім – префіксально-суфіксальний, який реалізується за допомогою конфіксів, складносуфіксальний та чисте основоскладання. Найпродуктивнішими є суфікси **-ськ-(ий)**, **-ець/-івець/-овець, -щин-; -аці-(я)/-изаці-(я)/-ізаці-(я), -ист/-іст** та **-ізм/-изм, -фоб/-філ/-фобі-(я)**. До непродуктивних належать афікси **-ник, -іан-, -гейт**. Найчисленнішу групу суфіксів становлять ті, які вказують на ознаки, характеристики чи властивості певних подій, а також суфікси із загальним словотвірним значенням «особа чоловічої статі за значенням мотивувального антропоніма».

У сучасних ЗМІ найбільше ад'єктивних конфіксальних утворень, серед яких найактивнішими є форманти **пост-...-ськ-** та **після-...-ськ-**. Помітна тенденція до активного використання препозиційного компонента іншомовного походження **анти-**, що приєднується до іменникових і прикметникових основ (як питомих, так і запозичених). Незначну кількість становлять відомі похідні, утворені за допомогою префіксів **екс-** та **нео-**. Можемо засвідчити

розширення валентісних особливостей окремих словотвірних засобів, які в узуальному словотворенні не виявляють здатності поєднуватися з власними назвами як твірними базами.

Відонімні похідні можуть продукуватися як від простих, так і складних твірних баз. Семантика таких дериватів ґрунтується здебільшого на окремому семантичному компоненті оніма, який для мовця в конкретній мовленнєвій ситуації є основним. З огляду на це великою є залежність значення відонімних похідних від контексту, в якому ці лексеми реалізують свою семантику.

Більшість інноваційних відонімних похідних належать лише мовленню і не входять до словникового складу мови, оскільки такі деривати є реакцією на появу нових реалій або покликані модифікувати наявні в мові назви. Особливо активно творяться й функціонують онімні похідні в мові засобів масової інформації: у заголовках газет і журналів, назвах теле– і радіопередач, у промовах політиків. Це зумовлено низкою чинників як екстралінгвального, так й інтралінгвального характеру.

Отже, інноваційні процеси, що відбуваються у відонімному словотворенні, по-перше, мають загальномовні риси, а по-друге, засвідчують свої специфічні ознаки.

АНОТАЦІЯ

Роботу присвячено дослідженню особливостей словотворення інноваційних похідних, які постали на основі онімної лексики. Об'єктом вивчення стали субстантивні та ад'єктивні відонімні деривати, зафіксовані в різноманітних словниках інновацій, а також новоутворення, дібрані з публіцистичних текстів і дописів в Інтернет-мережі. Насамперед увагу зосереджено на специфіці структури, семантики, сполучувальних можливостях власних назв як твірної бази інноваційної лексики. Установлено онімні мотивувальні бази, які характеризуються високою дериваційною спроможністю. З'ясовано продуктивність узуальних способів деривації (суфіксація, префіксація, конфіксація, основоскладання), які беруть участь у продукуванні відонімних похідних. Проаналізовано реалізацію словотвірних значень указаних дериватів. Засвідчено, що найбільшу групу новацій становлять іменники, творення яких зумовлене потребою номінації осіб, предметів, явищ від найменувань керівників впливових партій, урядовців, відомих політиків, громадських і релігійних діячів. Зроблено висновок, що інноваційні процеси, властиві для

відонімного словотворення, мають як загальномовні риси, так і специфічні ознаки.

Література

1. Вовк А.В., Ковальчук М.С. Відонімні утворення в мові сучасної газети. *Український смисл*. 2015. № 2015. С. 21–29.
2. Горпинич В.О. Відтопонімний словотвір в українській мові : монографія. Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2013. 360 с.
3. Карпіловська Є. Інновації в сучасній українській мові: чинники появи та тенденції усталення. *Rocznik Slawistyczny*. Wrocław, 2009. Т. LVIII. С. 47–66.
4. Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення : монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
5. Кравченко Л.О. Українська ономастика : антропоніміка : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 239 с.
6. Навальна М. Відонімні експресиви в мові сучасної української періодики. *Культура слова*. 2015. Вип. 82. С. 108–113.
7. Нестеренко Д.Ю. Словотворчі та морфологічні засади творення відонімних англіцизмів в українській мові. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2011. № 963. Вип. 62. С. 56–61.
8. Панченко Т.С. Функціонування відантропонімів у мові українських мас-медіа початку XXI століття. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвипуск. С. 163–166.
9. Приймак О.О. Власні назви як твірні основи в українському словотворенні. *Вісник Харківського університету. Серія : Філологія*. 2000. № 473: Праці молодих учених філологічного факультету. С. 159–162.
10. Рибачківська Л.Є. Словотворчі гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах (контрактивний аспект) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2017. 20 с.
11. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 551 с.
12. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
13. Стишов О.А. Нові словотвірні гнізда з онімами в ролі вершин у сучасних українській і російській мовах. *Ономастика і*

апелятиви : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. Вип. 30. С. 161–167.

14. Стасюк Т.В. Відонімні утворення: структурно-семантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2005. 18 с.

15. Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник / укладачі А. Нелюба, Є. Редько ; заг. ред. А. Нелюби. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.

Information about the authors:

Ponomarenko Valentyna Dmytrivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody square, Kharkiv, 61022, Ukraine

Novikova Yevgeniya Borysivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Kharkiv National Automobile and Highway University
25, Yaroslava Mudrogo str., Kharkiv, 61002, Ukraine